

Časopis za poslovnu teoriju i praksu
Rad primljen: 06.05.2019.
Rad odobren: 26.05.2019.

UDK 339.137.2(4-672EU)
DOI 10.7251/POS1922215S
Prethodna saopštenja

Savić Božić Dijana, Osnovni sud, Bijeljina, Bosna i Hercegovina, dinabozic@gmail.com

POLITIKA ZAŠTITE KONKURENCIJE U EVROPSKOJ UNIJI

Rezime: *U Evropi se pridaje velika pažnja značaju zaštite slobodne konkurencije i neophodnosti za normativnim regulisanjem, tako da se u okviru Rimskog ugovora o formiranju Evropske unije usvaja tzv. Amsterdamski sporazum kao prvi osnovni dokument u domenu zaštite konkurencije. Ovaj dokument se kasnije razrađuje usvajanjem Uredbe o kontroli koncentracija između kompanija, a osniva se i posebna komisija za zaštitu konkurencije (Evropska komisija) koja se, u saradnji sa regulatornim telima određenih država članica Evropske unije, bavi pitanjima zaštite konkurencije na području Evropske unije.*

Ključne reči: *zaštita konkurencije, Evropska unija, antimonopolsko pravo*

JEL klasifikacija: *K21*

UVOD

Zaštita konkurencije ima suštinski značaj za efikasno funkcionisanje tržišne privrede. Zaštita konkurencije se institucionalno implementira putem politike zaštite konkurencije (drugačije se naziva i antimonopolska politika), koja se bavi zaštitom i jačanjem konkurencije između učesnika na tržištu kako bi se obezbedili jednaki uslovi za sve učesnike. Osim regulisanja monopola, politika zaštite konkurencije se bavi i ograničavanjem bilo kog vida ponašanja privrednih subjekata koje može da ugrozi elemente efektivne konkurencije (Ristić 2009, 68). Radi se o politici koja vodi ostvarivanju efektivne konkurencije kao preduslova ekonomskog i šireg društvenog napretka (Stojanović i Kostić 2013, 326).

Politika zaštite konkurencije ima cilj da promoviše proces efektivne konkurencije tako što će kroz delovanje slobodnog tržišta obezbediti efikasnu alokaciju resursa, pri čemu mere i sredstva zaštite konkurencije treba da dovedu do povećanja konkurentnosti dobara i usluga sa relevantnih tržišta. Neograničena konkurencija koja podrazumeva slobodno kretanje dobara, usluga, kapitala i ljudi otvara prostor za sinergijsko delovanje različitih faktora, a otvorenost pojedinačnih tržišta je uslov za podsticanje preduzeća na ekonomičnost, inovativnost i inventivnost, čime se osigurava povećanje blagostanja preduzeća i ukupnog blagostanja (Stojanović i Radivojević i Stanišić 2012, 122). Politika zaštite konkurencije neprekidno traga za povećanjem efikasnosti, promocijom inovativnosti i unapređenjem mogućnosti većeg izbora od strane proizvođača i potrošača (Dutz i Vagliasindi 2000, 764).

Institucionalno, uređenje pitanja zaštite konkurencije prvi put je rešeno u SAD-u 1890. godine, kada je usvojen zakon o zaštiti konkurencije, tzv. Šermanov propis, koji je zabranjivao dogovor između subjekata, čime se limitirala trgovina, a naročito dogovor konkurenata oko visine cena. Ovim propisom se prvi put reguliše monopolsko ponašanje i sankcioniše zloupotreba tržišne moći. Šermanov propis je 1914. godine doživeo dopunu Klajtonovim aktom koji je regulisao povezivanja (koncentracije) subjekata koja narušavaju zdravu konkurenciju na tržištu. Oblast zaštite konkurencije u SAD-u je 1936. godine dodatno poboljšana donošenjem Robinson-Patmanovog propisa kojim je regulisana diskriminacija

putem cena. Dopuna i razrada propisa iz oblasti zaštite konkurencije nastavljena je u narednom periodu.

Značaj sprovođenja antimonopolske politike proizilazi iz uticaja koji ova politika ima na blagostanje potrošača, produktivnost preduzeća i privredni rast zemlje. Tako se ostvaruju koristi za potrošače koje proizilaze iz niskih cena i visokog kvaliteta proizvoda, kao i širokog izbora raznovrsnih i kvalitetnih proizvoda.

Politika zaštite konkurencije treba da ujednači uslove konkurencije na svim delovima tržišta i za sve učesnike na tržištu, pri čemu postoji veći broj prioriteta koje politika zaštite konkurencije treba da realizuje, među kojima su najznačajniji (Begović i Pavić 2012, 9):

- Borba protiv kartela i sprečavanje njihovog nastajanja;
- Pобољšavanje i pospešivanje privatizacije i ekonomskog restrukturiranja;
- Povećane ekonomske slobode preduzeća i privatnih preduzetnika;
- Smanjivanje neizvesnosti svih učesnika, naročito preduzeća i privatnih preduzetnika;
- Izbegavanje kontrole cena kao mehanizma antimonopolske politike;
- Upliv na druge politike koje imaju uticaj na konkurentnost tržišnih struktura, odnosno ponašanja, naročito na one koje stvaraju barijere ulasku.

Limitiranjem prevelike tržišne moći, kompanija politika zaštite konkurencije unapređuje alokativnu efikasnost, odnosno proizvodnu efikasnost i blagostanje potrošača i proizvođača na tržištu. Sprovođenje politike zaštite konkurencije se temelji na analizi stanja na tržištu (proizvodnom i geografskom). Politika zaštite konkurencije alokativnu efikasnost uspostavlja tako što sprečava i sankcioniše sve aktere na tržištu koji svojim ponašanjem narušavaju slobodnu konkurenciju na tržištu.

1. POLITIKA ZAŠTITE KONKURENCIJE

1.1. Pravno-ekonomski okviri politike zaštite konkurencije

Politika zaštite konkurencije predstavlja oblast u kojoj se neizbežno susreću i dopunjuju pravo i ekonomija. Pozitivna ekonomska analiza (Duvnjak 2018) predstavlja temelj za donošenje propisa koji sačinjavaju pravni okvir regulacije, što implicira da se sprovođenje politike zaštite konkurencije mora posmatrati kako sa pravnog, tako i sa ekonomskog aspekta.

Ekonomska analiza stanja na datom tržištu istražuje i tumači dešavanja na tržištu, odnosno uzroke i posledice različitih tržišnih procesa da bi se, na osnovu dobijenih rezultata, mogle da usvoje različite mere iz domena politike zaštite konkurencije. Prilikom analiziranja stanja na tržištu i usvajanja mera politike zaštite konkurencije moraju da se imaju u vidu, na jednoj strani, stepen slobode delovanja aktera na tržištu, a na drugoj strani, mogućnost efikasnog funkcionisanja privrede utemeljene na konkurenciji (Clarke 2011, 42). Samo ako su oba uslova istovremeno ispunjena postoje uslovi za efikasnu tržišnu utakmicu i maksimiranje blagostanja potrošača i društva u celini.

Politika zaštite konkurencije se pojmovno i suštinski razlikuje od prava konkurencije. Pravo konkurencije se definiše kao skup pravnih normi koje treba da obezbede da se konkurencija ne narušava na način kojim se umanjuje društveno blagostanje, dok politika konkurencije predstavlja širi pojam, koji pored prava konkurencije, uključuje i sve aktivnosti državnih organa i tela koje su posredno ili neposredno usmerene ka zaštiti konkurencije, odnosno ka onemogućavanju njenog narušavanja (Ma 2011, 307). Pravo potrošača je usko povezano sa konkurencijom, kao i određivanje različitih proizvodnih standarda, zatim, državne subvencije, određivanje minimalnih i maksimalnih cena proizvoda ili usluga, itd. (Begović i Pavić 2012, 23).

Pravo konkurencije, kao posebna grana prava, uređuje najvažnija pitanja funkcionisanja konkurencije na jedinstvenom tržištu. Ono obuhvata nekoliko specifičnih celina (restriktivni sporazumi, zloupotreba dominantnog položaja, koncentracije privrednih subjekata, državna pomoć i državni monopoli) u zavisnosti od načina na koji se ugrožava funkcionisanje zdrave i

fer konkurencije na jedinstvenom tržištu (Spasić 2008, 72). Cilj prava konkurencije je da unapredi ekonomsku efikasnost učesnika na tržištu i optimizuje alokaciju resursa kroz obezbeđivanje slobodne konkurencije. Osim toga, pravo konkurencije nastoji da zaštiti male tržišne učesnike i potrošače od neprijateljskih postupaka velikih i moćnih tržišnih učesnika koji dominiraju na tržištu i/ili se međusobno sporazumevaju i na taj način ograničavaju slobodnu konkurenciju na tržištu. I na kraju, jedan o ciljeva prava konkurencije jeste i njegov uticaj na izgradnju jedinstvenog tržišta (što se posebno odnosi na zajednička tržišta više zemalja poput Evropske unije) i sprečavanja pojava kojima se to tržište narušava od pojedinih njegovih učesnika (Feldmann 2009, 58).

1.2. Osnovni zadatak politike zaštite konkurencije

Najvažniji zadatak politike zaštite konkurencije je da vrši monitoring i reguliše rad monopola (odatle i naziv antimonopolska politika), odnosno velikih kompanija koja poseduju veliku tržišnu (monopolsku) moć. Cilj te politike predstavlja zaštitu opšteg društvenog interesa u okolnostima kada monopolska preduzeća zloupotrebljavaju moć koju imaju i ugrožavaju druge aktere na tržištu, pre svega potrošače. Zbog toga politika zaštite konkurencije mora neprestano da balansira između eventualnih koristi i verovatnih neželjenih posledica od postojanja monopola na nekom tržištu.

Druga bitna oblast koja se nalazi u nadležnosti politike zaštite konkurencije je monitoring i regulacija koncentracije, odnosno povezivanja aktera na tržištu. Uvećanje veličine kompanije kroz interni razvoj, a naročito pomoću spajanja i preuzimanja drugih kompanija može da naruši slobodu konkurencije na tržištu, tako da nastaje potreba za praćenjem i eventualnom regulacijom što podrazumeva i zabranu spajanja. Regulatorni organi imaju veoma težak zadatak da uravnoteže koristi koje nastaju povezivanjem zbog efikasnijeg poslovanja novog subjekta u odnosu na pređašnje poslovanje subjekata koji su poslovali nezavisno i troškova koji se stvaraju zbog potencijalne zloupotrebe dominantnog položaja novog subjekta na tržištu.

Politika zaštite konkurencije, takođe, vrši monitoring i reguliše pojavu restriktivnih aktivnosti (prakse) koju sprovode pojedini učesnici na tržištu. Radi se o aktivnostima koje preduzima jedna ili više velikih kompanija, a kojima se ugrožava ili znatno ograničava konkurencija na tržištu. U ove restriktivne aktivnosti spadaju dogovori oko fiksiranja cene, definisanje netržišnih cena, razne forme diskriminatorne prakse fokusirane bilo ka dobavljačima ili kupcima. Restriktivni sporazumi se u praksi sprovode kroz različite vrste formalnih i/ili neformalnih dogovora između preduzeća na tržištu. Nezavisno od toga da li se radi o formalnim ili neformalnim dogovorima, oni mogu biti horizontalni i vertikalni u zavisnosti od toga da li radi o preduzećima koja pripadaju istoj grani ili o preduzećima iz različitih delova lanca vrednosti, odnosno faza proizvodnje i prometa. Horizontalni dogovori postoje između subjekata koji pripadaju istoj grani. Oni mogu da saraduju putem dogovora o usaglašenoj cenovnoj politici, o proizvodnim kvotama, podeli tržišta, razmeni bitnih informacija o cenama i obimu i vrsti ponude i sl. Vertikalni dogovori uključuju subjekte koji pripadaju različitim delatnostima u lancu proizvodnje i odnose se na tzv. ekskluzivne ugovore koje dominantna preduzeća potpisuju sa dobavljačima i kupcima. Ovim ugovorima se određuje cena, kvalitet i drugi bitni elementi, kao što je pravo prvenstva, a što sve pojedine subjekte stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druge učesnike sa kojima takvi ugovori ne postoje (Hüschelrath i Peyer 2013, 122).

Na implementaciju politike zaštite konkurencije, uz čisto ekonomske, utiču i drugi elementi, poput socijalnih, političkih, razvojnih i ekoloških. Regulatorna tela koja implementiraju politiku zaštite konkurencije uvažavaju i socijalne faktore, naročito u periodima ekonomske krize, kada se zbog smanjenja socijalnih tenzija i održanja nivoa zaposlenosti tolerišu pojedina nekonkurentna ponašanja aktera na tržištu (tzv. krizni karteli). Polazi se od hipoteze da je šteta koja se stvara od netržišnog ponašanja nekih kompanija manja od nezaposlenosti

koja bi nastala u slučaju njihove propasti. Naravno, reč je o dugoročno ekonomski neopravdanom ponašanju, tako da se primenjuje samo u izuzetnim prilikama i sa ograničenim rokom.

Bez obzira na različite uticaje, svaki zakon o zaštiti konkurencije izvorno se tiče pitanja nastanka, jačanja i zloupotrebe tržišne moći aktera na tržištu. Zakon o zaštiti konkurencije sa odgovarajućim podzakonskim aktima (pravilnici, uredbe, smernice i sl.) određuje prava i obaveze aktera na tržištu i način postupanja regulatornog tela (zavoda, komisije, agencije, službe i sl). Ovakav pristup insistira na kontroli svih aktivnosti koje dovode do promena tržišne strukture i prema potrebi na izricanju upozorenja, zabrana i kazni. Na taj način se sprečavaju i obeshrabruju akteri na tržištu da svojim ponašanjem narušavaju slobodnu konkurenciju na tržištu i krše odredbe zakona o zaštiti konkurencije.

2. ANTIMONOPOLSKA POLITIKA EVROPSKE UNIJE

Politika konkurencije Evropske unije implementira se na području unije kao jedinstvene celine i na nivou država članica, koje, takođe, usvajaju zakone i podzakonska akta koja se u izvesnoj meri razlikuju od zemlje do zemlje. Ipak, ti propisi i regulatorna praksa moraju da budu u skladu sa temeljnim pravilima koje definiše Evropska unija.

Srž politike konkurencije Evropske unije sadrži se u komunitarnom pravu, čiji najrazvijeniji deo čini upravo pravo konkurencije. Izvori komunitarnog prava, u zavisnosti od toga ko ih donosi, mogu se razvrstati na primarne i sekundarne (Lopez 2013, 31). Primarne izvore komunitarnog prava usvajaju, odnosno donose, zemlje članice tokom uređivanja međusobnih odnosa i Evropska unija (zajednica) na osnovu svog ugovornog kapaciteta, kao subjekt međunarodnog prava, potpisivanjem sporazuma sa međunarodnim organizacijama i trećim zemljama. Sekundarni izvori prava EU moraju biti harmonizovani sa primarnim i to su: uredbe, uputstva i odluke, smernice, preporuke i mišljenja.

2.1. Pravo konkurencije Evropske unije

Na sam nastanak i razvoj prava konkurencije i antimonopolske politike EU je ogroman uticaj imala antitrustovska politika Sjedinjenih Američkih Država. U Rimskom ugovoru o osnivanju Evropske zajednice problem zaštite i prava konkurencije je predstavljao jedno od ključnih pitanja i članovi se od 81. do 90. bave ovom problematikom. Najznačajniji cilj EU je stvaranje jedinstvenog tržišta.

Pravo konkurencije i kontrola državne pomoći predstavljaju najznačajniji deo pravila za formiranje jedinstvenog tržišta. Ugovorom o funkcionisanju Evropske unije član 3. stav 1, kojim se definišu ekskluzivne nadležnosti Unije, definiše se u tački (b) uspostavljanje pravila konkurencije neophodnih za funkcionisanje unutrašnjeg tržišta; U Naslovu VIII, Ekonomska i monetarna politika, član 119. u stavu 1. definiše: Za ciljeve postavljene u članu 3. Ugovora o Evropskoj uniji, aktivnosti zemalja članica i Unije uključice, kako je predviđeno u Ugovorima, usvajanje ekonomske politike koja se zasniva na bliskoj koordinaciji ekonomskih politika država članica, na unutrašnjem tržištu i na definisanju zajedničkih ciljeva i sprovođenje u skladu sa principima otvorene tržišne ekonomije sa slobodnom konkurencijom. U Ugovoru o funkcionisanju EU pravila konkurencije definisana su, pre svega, članovima 101. i 102.

Zaštita konkurencije regulisana je u Evropskoj uniji i sekundarnim aktima koje donose organi EU. Trenutno svaka članica Evropske unije ima nacionalnu instituciju koja se bavi borbom protiv monopola i zaštitom konkurencije. Prva država EU koja je formirala takvo telo bila je Nemačka davne 1954. godine. Luksemburg je Zakon o zaštiti konkurencije doneo tek 2004. godine, dok je Komisija za zaštitu konkurencije u ovoj zemlji formirana čak i posle Srbije. Luksemburg je dobio ovu instituciju tek 2007. godine (Hylton i Deng 2007, 289).

Prema predmetu regulisanja, sistem komunitarnog prava čine dve grupe propisa. U prvoj su propisi koji regulišu organizaciona i ustavno-pravna pitanja, kao što su sastav, način rada i nadležnosti zajedničkih organa Evropske zajednice, odnosno danas Evropske unije, njihov međusobni odnos i odnos prema državama članicama.

Po svojoj prirodi i poreklu ove norme se mogu uporediti sa propisima ustavnog i upravnog prava u unutrašnjim pravima država članica i čine institucionalno pravo Evropske unije. Drugom grupom normi reguliše se uspostavljanje i funkcionisanje unutrašnjeg tržišta, odnosno ostvarivanje četiri slobode na kojima počiva Evropska unija: sloboda prometa robe, sloboda kretanja lica i radne snage, sloboda pružanja usluga i osnivanja preduzeća i sloboda kretanja kapitala, kao i propisi o konkurenciji. Sve ove norme čine pravo unutrašnjeg tržišta, odnosno privredno pravo Evropske unije (Nicholson 2008, 1017). Još kada su evropske integracije bile u povoju uočena je potreba za zajedničkom politikom konkurencije. Odredbe koje se tiču konkurencije bile su sadržane u Rimskom ugovoru i u njegovim kasnijim promenama.

2.2. Izvori prava konkurencije

Brojni su izvori privrednog prava Evropske unije, raznovrsni, a neki i specifični. Osnovni izvor za ovo pravo, kao i za celokupno pravo EU je Ugovor o funkcionisanju Evropske unije, poznat i kao Lisabonski ugovor, kome su prethodili Ugovor o Evropskoj uniji koji je potpisan 7.2.1992. godine (Mastrihtski ugovor) i Ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice iz 1957. godine, modifikovan i Jedinstvenim evropskim aktom iz 1986. godine.

Odredbe o pravu konkurencije su sadržane u Naslovu VI, glava I, članovi od 81. do 89. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice. S obzirom na neposredni predmet regulisanja, odredbe su podeljene na propise koji se primenjuju na preduzeća: članove od 81. do 86. i državne subvencije: članovi 87. do 89. Ugovora o osnivanju. Do amsterdamskih izmena Ugovora o Evropskoj zajednici (EZ), odredbe člana 91. su bile posvećene regulisanju dampinga, ali su nakon toga ukinute kao suvišne. Opšti ciljevi navedenih odredbi su određeni članom 2. Ugovora o osnivanju, dok je odredbama člana 3(1)(g), predviđena obaveza Zajednice da obezbedi sistem u kome se neće kršiti pravila konkurencije na unutrašnjem tržištu (Mestmäcker i Schweitzer 2014, 28).

Član 81. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice implementira se u slučajevima ograničavanja konkurencije međukompanijskim sporazumima, odlukama udruženja kompanija i dogovornom praksom. Prema članu 81. stav 1 Ugovora o osnivanju Evropske zajednice, nisu poželjni na zajedničkom tržištu i zabranjeni su svi međukompanijski sporazumi, odluke udruženja kompanija i dogovorna praksa pomoću koje se može ostvariti uticaj na trgovinu između država članica, a koji za cilj, odnosno posledicu, imaju sprečavanje, ograničavanje ili ugrožavanje konkurencije na zajedničkom tržištu. U pravu konkurencije Evropske unije donet je princip zabrane za protivpravna kartelna ponašanja, sa mogućnošću pojedinačnih i grupnih izuzetaka.

Član 82. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice tiče se povrede konkurencije kompanija ili grupe kompanija uz pomoć zloupotrebe dominantnog položaja. Po članu 82. stav 1. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice, nisu harmonizovani sa zajedničkim tržištem i nisu dozvoljene nikakve zloupotrebe prilikom korišćenja dominantnog položaja na zajedničkom tržištu ili na njegovom značajnom delu od strane jedne ili više kompanija kojima se može ostvariti uticaj na trgovinu između država članica. Nema mogućnosti da Komisija usvoji odluku o izuzeću od zabrane zloupotrebe dominantnog položaja. Treba imati u vidu da se samo sticanje monopolskog ili dominantnog položaja ne može okarakterisati kao zabranjeno i suprotno načelu slobodne trgovine, osim u izuzetnim situacijama, Ugovorom je ograničena samo zloupotreba dominantnog položaja.

Članovima od 83. do 85. Ugovora o osnivanju definisana su ovlašćenja organa Evropske unije da donose implementirajuća pravila i uputstva za primenu članova 81. i 82. Članom 86.

reguliše se položaj javnih preduzeća i preduzeća kojima su zemlje dale posebna ili isključiva prava ili im je povereno vršenje usluga od opšteg ekonomskog značenja. Članovi 87. i 88. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice odnose se na slučajeve ograničenja konkurencije korišćenjem državne pomoći. Članom 87. zabranjena je svaka pomoć države ili iz državnih izvora u bilo kom obliku kojom se ograničava ili se može ograničiti konkurencija putem favorizovanja određenih preduzeća ili proizvodnje određenih proizvoda. Državna pomoć je zabranjena u meri u kojoj omogućuje određenim preduzećima da utiču na trgovinu između zemalja članica ili ograničavaju konkurentnost drugih preduzeća.

Komunitarno pravo u domenu konkurencije podrazumeva politike ispitivanja povreda konkurencije, kontrole koncentracija i kontrole državnih subvencija. Pravne tekovine Evropske unije u domenu prava konkurencije podrazumevaju pravila i procedure za borbu protiv monopolskog ponašanja kompanija (restriktivni sporazumi između kompanija i zloupotreba dominantnog položaja) i kojima se izvršnoj vlasti onemogućava davanje državne pomoći kojom ugrožava slobodnu i fer konkurenciju na domaćem tržištu. Kada je reč o sprečavanju nedozvoljenih koncentracija, Komisija ima nadležnost da preispita koncentracije koje prevazilaze definisane pragove prometa, dok zemlje članice mogu da vrše kontrolu koncentracija do tog nivoa prometa.

Kada se govori o Ugovoru u funkcionisanju Evropske unije odredbe posvećene pravu konkurencije nalaze se u članu 37. (Državni monopoli komercijalne prirode), zatim u Naslovu VII - Zajednička pravila o konkurenciji, oporezivanju i usklađivanju zakona, Glava 1 - pravila o konkurenciji, Odeljak 1 - članovi 101. do 105. (Pravila koja se primenjuju na privredna društva), članu 106. (Javna preduzeća i privredna društva sa posebnim ili isključivim pravima) i Odeljak 2 - pomoć odobrena od države, regulisana je članovima od 107. do 109. (Pravila koja se odnose na državnu pomoć) Ugovora o funkcionisanju Evropske unije. U oblasti ispitivanja povrede konkurencije i koncentracija, organi na nacionalnom nivou koji su nadležni za zaštitu konkurencije moraju blisko da saraduju sa Komisijom u postupcima za zaštitu konkurencije u EU. Od 1. maja 2014. godine, svim organima na nacionalnom nivou koji su nadležni za zaštitu konkurencije data je i nadležnost da u potpunosti primenjuju članove 101. i 102. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije kako bi se sprečilo narušavanje ili ograničavanje konkurencije. U tu svrhu, ti organi treba da imaju ovlašćenja koja su slična ovlašćenjima Evropske komisije. Nacionalni sudovi takođe mogu direktno primenjivati pravila EU za ispitivanje povrede konkurencije.

Član 101. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, kao i Uredba 139/2004 o kontroli koncentracija, predstavljaju ključne pravne norme kojima se u Evropskoj uniji uređuju pitanja restriktivnih sporazuma i koncentracija, odnosno odnosa koji podrazumevaju učešće dva ili više učesnika na tržištu. Uredbom 139/2004, regulišu se odnosi koji dovode do trajnih promena u kontroli nad nekim privrednim društvom, a time i do promena tržišnih udela na relevantnom tržištu. Član 101. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije se odnosi na restriktivne sporazume horizontalnog ili vertikalnog tipa čiji uticaj na konkurenciju nije značajan. Član 102. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, regulišu zabranjene načine ponašanja na tržištu, pri čemu se odnosi samo na zloupotrebe onih učesnika na tržištu za koje se može utvrditi da se nalaze u dominantnom položaju na relevantnom tržištu. Član 102. o zloupotrebi dominantnog položaja deo je prava konkurencije svake države članice, a sprovode ga Evropska Komisija i nacionalna tela za zaštitu konkurencije. Primena prava konkurencije EU u ovom segmentu predviđa utvrđivanje postojanja dominantnog položaja, a potom i radnji ili ponašanja dominantnog učesnika na tržištu koje se mogu smatrati zloupotrebom tog položaja (Dobrašinović i Matić i Prokopijević i Plahutnik i Radojčić 2014, 49-50).

Evropska komisija i nacionalna regulatorna tela za zaštitu konkurencije za prioritete u svom radu uzimaju povrede konkurencije koja produkuju najteže i najštetnije posledice po potrošače. Pored Ugovora o funkcionisanju Evropske unije i komunitarnog prava, u ostale izvore prava konkurencije spadaju: sekundarni izvori (implementirajuća legislativa koju donose Evropska Komisija i Savet ministara) i sudska praksa.

Sekundarni izvori podrazumevaju uredbe, uputstva i odluke, preporuke i mišljenja, koje su Savet i Komisija doneli u cilju sprovođenja odredbi Ugovora o funkcionisanju Evropske unije i Ugovora o osnivanju Evropske zajednice, koji se odnose na pravo konkurencije. Naime, Savetu su data ovlašćenja da na predlog Komisije i pošto prethodno konsultuje Evropski parlament, kvalifikovanom većinom donosi odgovarajuće uredbe ili uputstva radi ostvarivanja načela iz članova 101. i 102. (nekada 81. i 82).

Uredbe imaju opštu važnost (Savić Božić 2016), u potpunosti i neposredno se primenjuju u svakoj državi članici. Uputstva obavezuju države članice u pogledu ciljeva koje treba obezbediti, poštujući potpunu slobodu izbora nadležnih nacionalnih organa u pogledu načina, forme i sredstava pomoću kojih se ostvaruju postavljeni ciljevi.

Prvi i najznačajniji propis čini Uredba Saveta broj 1/2003 kojom je zamenjena Uredba broj 17. iz 1962. godine u kojoj je definisan postupak implementacije članova 101. i 102. Ugovora o funkcionisanju EU, čime je obezbeđena njihova jednoobrazna implementacija u svim državama članicama bez obzira na razlike koje se nalaze u njihovim pravnim sistemima. Savet je usvojio i druge važne odluke za implementaciju prava konkurencije EU.

Od posebnog je značaja Uredba Saveta broj 139/2004 kojom je zamenjena Uredba Saveta broj 4064/89 o kontroli koncentracija između preduzeća. Prema članu 2. Uredbe Saveta broj 139/2004 zabranjene su koncentracije kojima se stvara ili pojačava dominantna pozicija i koje za posledicu mogu imati značajno smanjenje efektivne konkurencije na zajedničkom tržištu ili njegovom bitnom delu. Uredba Saveta broj 139/2004 primenjuje se na koncentracije sa komunitarnom dimenzijom, dok se na ostale oblike povreda konkurencije primenjuju odredbe 101. i 102. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (Lisabonskog ugovora), odnosno članova 81. i 82. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice. Važnu ulogu u pravu konkurencije ima i Uredba br. 2790/1999 o vertikalnim restriktivnim sporazumima. Ogroman praktični značaj u implementaciji politike konkurencije imaju saopštenja i odluke Komisije putem kojih se izdaju uputstva za ponašanje kompanija u oblastima koje nisu u potpunosti regulisane komunitarnim pravom konkurencije.

U ostale izvore prava spada i praksa Suda pravde i Prvostepenog suda u takozvanim vodećim (karakterističnim) slučajevima u čijim odlukama je Sud tumačio neke odredbe primarnog ili sekundarnog zakonodavstva.

Evropski sud pravde ima ovlašćenja da tumači komunitarno pravo u postupcima i kontroliše zakonitost akata organa Unije. Nadležnost po tužbama fizičkih i pravnih lica protiv odluka organa EU u izvršenju pravila konkurencije preneti je na Sud prve instance zbog čega i njegove odluke imaju uticaja na pravo konkurencije.

Oblast implementacije prava konkurencije Evropske unije limitirana je takozvanom klauzulom međudržavne trgovine. Preduslov da bi se neki sporazum ili ponašanje na tržištu našli u fokusu komunitarnog prava konkurencije je egzistiranje mogućnosti da se time može ugroziti trgovina između država članica Unije. Pod lupom prava konkurencije EU mogu se naći i kompanije u državama koje nisu članice Unije, ako sporazumima ili ponašanjem mogu da utiču na trgovinu između država članica. Kako bi se definisalo da li se dogodila povreda prava konkurencije EU nije obavezno da se to i realno u praksi dogodilo, već je dovoljno samo postojanje restriktivnog sporazuma ili ponašanja.

Pravo konkurencije Evropske unije ne tretira pitanje nelojalne konkurencije, jer su za borbu protiv nje nadležne države članice i njihova nacionalna zakonodavstva. Dakle, propisima za ograničavanje konkurencije mogu se ugroziti nacionalne i komunitarne norme prava konkurencije. Do implementacije zajedničkog tržišta u slučajevima razlike između nacionalnih i komunitarnih normi, koristile su se odredbe koje su predviđale strože sankcije.

Uspostavljanjem zajedničkog tržišta u praksi Suda i Komisije prioritet u primeni imaju komunitarne norme. U definisanju i sprovođenju politike i prava konkurencije EU najvažniju ulogu imaju Evropska komisija i Evropski sudovi. Politika konkurencije Evropske unije je de facto politika Evropske komisije. Komisija ima značajna ovlašćenja u sprovođenju istrage uključujući i nenajavljene inspekcije (Clarke 2011, 44).

Kazne za kršenje normi prava konkurencije su visoke i mogu da iznose i preko 10% od ukupnog prihoda preduzeća. Evropski sudovi, takođe, imaju nezamenljivu ulogu u sprovođenju i zaštiti prava konkurencije. Stavljajući u prvi plan tržišnu integraciju, Evropski sud pravde je promovisao politiku konkurencije kao ključnu kariku u evropskom integracionom procesu, često zapostavljajući druge principe kao što su efikasnost i zaštita potrošača. Evropski parlament nema značajniju ulogu u regulisanju prava konkurencije. Evropski parlament usvaja godišnji izveštaj o politici konkurencije, koji sastavlja Komisija. Uloga Saveta ministara je ograničena na donošenje legislativnih akata kojima se bliže reguliše primena odredbi iz Ugovora o EU. Od 2004. godine ovlašćenja za punu primenu prava konkurencije EU pored Komisije dobile su i antimonopolske vlasti zemalja članica. Time je uspostavljen sistem paralelnih ovlašćenja prema kojima i Komisija i antimonopolske vlasti država članica mogu primenjivati norme prava konkurencije EU, uz uspostavljanje mehanizama i pravila njihove koordinacije.

ZAKLJUČAK

Slobodna trgovina i zaštita konkurencije na tržištu obezbeđuje malu korist većini, dok monopolizovano tržište donosi ogromnu dobit pojedincima. Ova rečenica sažeto opisuje značaj zaštite konkurencije. U širem smislu, nedostatak slobodne konkurencije onemogućava efikasno delovanje tržišnog mehanizma. Nedostatak efektivne konkurencije uzrokuje smanjenje ili lišavanje izbora, neopravdano visokih nivo cena proizvoda ili usluga uz niži kvalitet. Slobodna konkurencija ima veliku važnost za ekonomiju, poput značaja demokratije za politički sistem.

Pitanje zaštite konkurencije predstavlja multidisciplinarnu oblast koja se može posmatrati sa više aspekata. Regulacijom zaštite konkurencije bave se, pre svega, pravnici i ekonomisti, ali se model regulacije ove oblasti, svakako, odražava na položaj običnih građana i privrede. Dok sa pozicije opštih društvenih interesa i ugla potrošača, konkurencija uglavnom predstavlja poželjnu tržišnu pojavu, sa pozicije pojedinačnog privrednog subjekta ona nije poželjna, zbog toga što ga primorava na veći rad, inovativnost, a paralelno mu snižava visinu profita. Zbog toga je za regulaciju ove oblasti itekako zainteresovana i tehnička inteligencija. Naime, zadatak svih inženjera je da svojim patentima, inovacijama ili racionalizacijama u proizvodnji dođu do dominantnog položaja na tržištu, što je legitiman cilj i predstavlja jedan od preduslova društvenog napretka.

Na drugoj strani, pravnici i ekonomisti imaju za cilj da definišu dozvoljenu granicu do koje ne dolazi do poremećaja fer tržišnih odnosa i kaznene mere za situacije u kojima se događaju koncentracija, restriktivni sporazumi, zloupotreba dominantnog položaja i ostali postupci koji mogu da uzrokuju poremećaj slobodne konkurencije i funkcionisanje tržišnog mehanizma na određenom tržištu. Norme prava konkurencije (antimonopolsko pravo, pravo protiv ograničavanja konkurencije ili kartelno pravo) imaju zadatak da otklone ovaj neprestani konflikt između opštih društvenih interesa i pojedinačnih interesa privrednih subjekata koji svojim međusobnim sporazumima ili nivoom tržišne moći mogu da otklone delovanje zakona konkurencije.

LITERATURA

1. Begović, Boris i Pavić, Vladimir. 2012. *Uvod u pravo konkurencije*. Beograd: Pravni fakultet.
2. Božić Savić, Dijana. 2016. "Labour disputes as part of work engagement of the judiciary in BiH". *Business Studies*. 8(15-16):297-312.
3. Clarke, George. 2011. Competition policy and innovation in developing countries: Empirical evidence". *International Journal of Economics and Finance*. 3(3): 38-49. doi:10.5539/ijef.v3n3p38

4. Dobrašinović, Dragan i Matić Bošković, Marina i Prokopijević, Miroslav i Plahutnik, Andrej i Radojčić, Čedomir. 2014. *Zaštita konkurencije i suzbijanje monopola*. Beograd: Udruženje tužilaca Srbije.
5. Dutz, Mark and Vagliasindi, Maria. 2000. "Competition policy implementation in transition economies: An empirical assessment". *European Economic Review*. 44(4): 762-772. doi.org/10.1016/S0014-2921(99)00060-4
6. Duvnjak, Valentina. 2018. "Coping with Crisis in the EU Periphery: The Case of Bosnia and Herzegovina." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 20(2): 196-210.
7. Feldmann, Horst. 2009. „The quality of industrial relations and unemployment in developing countries“. *Review of Development Economics*. 13(1): 56-69. doi.org/10.1111/j.14679361.2008.00459.x
8. Hüschelrath, Kai and Peyer, Sebastian. 2013. "Public and Private Enforcement of Competition Law - A Differentiated Approach". *SSRN Electronic Journal*. 5: 1-28.
9. Hylton, Keith and Deng, Fei. 2007. „Antitrust around the World: An empirical analysis of the scope of competition laws and their effects“. *Antitrust Law Journal*. 74(2): 271-341. DOI: 10.2139/ssrn.925670
10. Lopez, Pena Fernando. 2013. „Issues and problems regarding E.U. competition law private enforcement damages and nullity actions“. *The USV Annals of Economics and Public Administration*. 13/1(17): 230-236.
11. Ma, Tay-Cheng. 2011. "The effect of competition law enforcement on economic growth". *Journal of Competition Law and Economics*. 7(2): 301-334. doi.org/10.1093/joclec/nhq032
12. Mestmäcker, Joachim and Schweitzer, Heike. 2014. *Europäisches Wettbewerbsrecht*. München: C.H. BECK.
13. Nicholson, Michael. 2008. „An antitrust law index for empirical analysis of international competition policy“. *Journal of Competition Law and Economics*. 4(4): 1009-1029. doi.org/10.1093/joclec/nhn009
14. Spasić, Ivanka. 2008. „Osnovni koncepti prava konkurencije u EU i Srbiji“, *Pravo i privreda*. 45(1-4): 71-97.
15. Stojanović, Boban i Kostić, Milan. 2013. „Politika zaštite konkurencije i uticaj tržišne strukture na profitabilnost preduzeća“. *Ekonomika preduzeća*. 61(5-6): 325-338. doi:10.5937/ekopre1306325S
16. Stojanović, Boban i Radivojević, Vladimir i Stanišić, Tanja. 2012. „Institucionalne pretpostavke efikasnosti politike zaštite konkurencije“. *Ekonomski horizonti*. 14(2): 121-131. UDK: 338.24:339.13.012.42(4-664); doi: 10.5937/ekonhor1202121S